

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA

ZAKLJUČNA NALOGA
KONCEPT ZLA V PSIHOLOGIJI IZVEN KONTEKSTA
SOCIALNEGA VPLIVA

ALEK PAVLOVIĆ

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Zaključna naloga

Koncept zla v psihologiji izven konteksta socialnega vpliva

(The concept of evil in psychology outside the context of social influence)

Ime in priimek: Alek Pavlović

Študijski program: Biopsihologija

Mentor: doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

Koper, avgust 2013

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Alek PAVLOVIĆ

Naslov zaključne naloge: Koncept zla v psihologiji izven konteksta socialnega vpliva

Kraj: Koper

Leto: 2013

Število listov: 32 Število slik: 0 Število tabel: 0

Število prilog: 0 Št. strani prilog: 0

Število referenc: 52

Mentor: doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

Somentor:

UDK:

Ključne besede: zlo, nezadovoljene potrebe, sadizem, self-regulacija, egotizem

Izvleček:

Zaradi kompleksnosti fenomena zla, je njegovo konceptualno poimenovanje v psihologiji v veliki meri še vedno nedorečeno. Koncept zla je deležen največ pozornosti s strani socialne psihologije, medtem ko so bili psihološki mehanizmi, ki lahko potencialno privedejo do zlobnih dejanj izven konteksta socialnega vplivanja, nemalokrat zapostavljeni. Naloge smo se lotili tako, da smo natančno pregledali dosedanje literaturo in raziskave s tega področja, jo združili v enem delu ter poskušali področja nekoliko povezati. Kljub pregledu dosedanjega dojemanja koncepta zla v psihologiji, je bil bistveni namen dela doprinesti k bolj celovitemu razumevanju temeljnih človeških mehanizmov oziroma deficitov v njihovem delovanju, ki lahko potencialno privedejo do dejanj, katera lahko kot družba ali posameznik ovrednotimo za zlobna. Izkaže se, da zlobna dejanja največkrat temeljijo na neizpoljenih osnovnih človeških potrebah, ter posledično na razvoju destruktivnih modelov, ki poskušajo potrebe zadovoljiti, in prekomerni ali premajhni izraženi specifičnih psiholoških lastnosti. Ugotovili smo, da lahko odsotnost občutka krivde, ki temelji na empatiji, vodi preko nasprotnega procesa do sadizma. Zlobna dejanja lahko hkrati izhajajo iz ogroženega egotizma, neuspešne self-regulacije, iskanja vznemirjenja, idealizma, agresivnosti, želje po doseganju sredstev. Hkrati smo opazili, da se omenjene lastnosti pogosto v veliki meri ujemajo z narcistično in antisocialno osebnostno motnjo. Zaradi dejstva, da zlobna dejanja temeljijo na procesih, ki so skupni vsem pripadnikom človeške vrste in vodijo do tragičnih posledic, katerim se zaradi socialnih interakcij nemalokrat ne moremo izogniti, je področje zla v psihologiji nujno potrebno razširiti.

Key words documentation

Name and SURNAME: Alek PAVLOVIĆ

Title of the final project paper: The concept of evil in psychology outside the context of social influence

Place: Koper

Year: 2013

Number of pages: 32

Number of figures: 0

Number of tables: 0

Number of appendix: 0

Number of appendix pages: 0

Number of references: 52

Mentor: doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

Co-mentor:

UDK:

Keywords: evil, unfulfilled needs, sadism, self-regulation, egotism

Abstract:

Due to the complexity of the phenomenon known as evil, its conceptualization in psychology is still largely unclear. Attention to this concept mostly derives from social psychology, while the psychological processes that can potentially lead to evil outside the context of social influence, are often overlooked. Different psychological processes, were studied from a detailed overview of previous literature and research. Despite the fact that we examined the view, that psychology has on the concept of evil, the main aim of this paper is to contribute to more integrated view of the basic human processes or deficits in their functioning, that can potentially lead to deeds that we as a society or from individual stand point, can consider evil. It seems that evil deeds are mostly found on the nonfulfillment of basic human needs, which consequently lead to the development of destructive models, that strive for their fulfilment and on the excessive or insufficient expression of specific psychological characteristics. We have noticed, that lack of guilt which is based on empathy, can through opponent process lead to sadism. Evil deeds can also arise from threatened egotism, unsuccessful self-regulation, sensation seeking, idealisem and as a mean to an end. We have also noticed, that characteristics, that are associated with evil deeds, are often seen in narcissistic and antisocial personality disorder. The fact is, that evil deeds are based on processes, common to all humans and can lead to tragic consequences, which due to the constant social interactions often can't be avoided. Consequently the field of evil in psychology should be expanded.

ZAHVALA

Za pozitivne misli in strokovne nasvete se zahvaljujem mentorju doc. dr. Kristijan Musek Lešniku, ki mi je pomagal pri zahtevni nalogi preučevanja koncepta zla in s tem pripomogel h končnemu rezultatu zaključne naloge.

Navsezadnje se zahvaljujem tudi moji družini in prijateljem za potrpežljivost, razumevanje in vso pomoč v času nastajanja tega dela.

KAZALO

1. UVOD	1
2. POVEZANOST KONCEPTA IN FENOMENA	3
2.1 Ambivalentnost koncepta zla v psihologiji	3
2.2 Definiranje koncepta zla.....	4
2.3 Zlobna dejanja ali zlobni posameznik	5
3. FENOMEN ZLA IN ZADOVOLJEVANJE POTREB	6
4. REGULACIJA SELFA	7
4.1 Teorija povratne zanke in neuspešna self-regulacija.....	7
4.1.1 Prepoznavanje zavzetih standardov.....	8
4.1.2 Preverjanje skladnosti trenutnega stanja in zavzetih standardov.....	8
4.1.3 Konformiranje selfa v skladu z zavzetimi standardi	8
4.2 Agresivnost kot način doseganja ciljev in self-regulacija	9
4.3 Idealizem, agresivnost in vloga self-regulacije	10
5. VLOGA SAMOPODOBE	11
5.1 Teoriji izobljšanja in verifikacije selfa.....	11
5.2 Vloga stabilnosti samopodobe	12
5.3 Ogrožena samopodoba in intrinzični užitek.....	13
6. SADIZEM	14
6.1 Sadizem in teorija nasprotnega procesa	15
6.2 Občutek krivde kot regulator nasprotnega procesa pri sadizmu	16
6.3 Odsotnost empatije.....	17
7. ISKANJE VZBURLJIVOSTI	19
7.1 Iskanje razburljivosti in potencialno zlobna dejanja	19
8. SKLEPI	21
VIRI.....	22

1 UVOD

Presenetljivo je dejstvo, da je koncept zla v psihologiji nekoliko presenetljivo v veliki meri še vedno nedorečen. Največ pozornosti mu posveča socialna psihologija, ki preučuje povezanost socialnega konteksta in njegovega vpliva na izrazitev posameznikovega potenciala pri izvrševanju zlobnih dejanj. Delo ne bo pregledalo v veliki meri že preučevanega vpliva socialnega konteksta, temveč poskuša izpostaviti psihološke mehanizme, ki lahko potencialno privedejo do zlobnih dejanj izven konteksta socialnega vplivanja. Potrebno je izpostaviti, da velika večina definicij zla izhaja prav iz področja socialne psihologije in zato v veliki meri ne ustrezajo kontekstu, ki ga to delo vsebuje. Prav zaradi tega se iz konceptualnega vidika nanaša na zelo široko definicijo zla, ki jo podaja (Berkowitz, 1999), vendar poskuša hkrati upoštevati Staubovo (1999) mišljenje, ki zavrača pomembnost zavednega namena pri izvršitvi zlobnih dejanj in Alfordovo (1997) stališče, ki izpostavlja velik pomen težnje uživanja med storjenim dejanjem. Alfordovo (1997) stališče kljub temu nima ključne vloge pri izbiranju mentalnih procesov, kateri lahko doprinesejo k zlobnim dejanjem, vendar bo zaradi potencialno pomembne vloge vseeno preučeno pri različnih mentalnih procesih.

Zaradi dejstva, da smo ljudje pripadniki iste vrste in so nas v preteklosti oblikovali isti evolucijskih mehanizmi, lahko sklepamo, da so naši mentalni procesi kljub različnemu izražanju med posamezniki, v osnovi med seboj enaki. Menim, da je razumevanje teh mehanizmov ključnega pomena, saj so posledice zlobnih dejanj velikokrat pogubne. Celovito razumevanje zla bi lahko v prihodnosti pripomoglo k preprečevanju zlobnih dejanj in s tem posledic, ki jih prinašajo. Pri pisanju dela smo se najprej osredotočili na razjasnitev koncepta zla in poskušali dokazati njegov edinstven pomen, ter ga s tem ločiti od zgolj slabih dejanj. Hkrati smo poskušali izpostaviti dilemo med zlobnimi dejanji in zlobnim posameznikom in razjasniti ali je sledeče poimenovanje opravičljivo. Izpostavili smo številne težave pri konceptualizaciji zla in se zaradi teme našega dela osredotočili na zelo široko definicijo zla. Z njeno pomočjo smo natančno preučili številne fenomene in mentalne procese, ki lahko privedejo do dejanj, katere kot družba ali posameznik lahko potencialno ovrednotimo kot zlobna. Pri preučevanju fenomena zla smo se nanašali na Staubovo (1999) predpostavko, ki pravi, da zlo največkrat temelji na neizpolnjenih osnovnih človeških potrebah in je hkrati posledica običajnih psiholoških procesov pri katerih so določene individualne značilnosti največkrat prekomerno oziroma premalo izražene. Preučili smo vlogo empatije, občutka krivde, self-regulacije, egotizma, idealizma, agresivnosti, iskanja vzbujenja in sadizma. Področja nismo vedno predstavili v ločenih poglavjih, temveč smo v nekaterih primerih poskusili izpostaviti morebitno medsebojno povezanost različnih mehanizmov. Metoda, ki smo jo uporabili, je natančen pregled dostopne literature s tega področja. Pomagali smo si z različnimi bazami podatkov.

Namen raziskave je opisati dosedanje dojemanje koncepta zla v psihologiji, ter doprinesiti k bolj celovitemu razumevanju mentalnih procesov, ki imajo potencialni vpliv na izvršitev

zlobnih dejanj izven konteksta socialnega vplivanja. S tem bo diplomska naloga doprinesla k razumevanju tega koncepta skozi različne človeške temeljne mehanizme. Cilj diplomske naloge je podati psihološki vidik specifičnosti koncepta zla, ter obrazložiti njegov izvor s pomočjo temeljnih človeških procesov oziroma deficitov v njihovem delovanju.

2 POVEZANOST KONCEPTA IN FENOMENA

Pojav zla lahko preučujemo iz dveh različnih, vendar med seboj povezanih vidikov in sicer zla kot fenomena, za katerim stojijo določeni mentalni mehanizmi in konceptualnega vidika zla, pri katerem je potrebno preučiti uporabo tega termina in jezikoslovno definirati koncept zla. Težavo predstavlja dejstvo, da preučevanje uporabe in zlorabe koncepta zla ne moremo enačiti s samim fenomenom zla, prisotnega v realnosti (Alford, 1997). Kljub temu pa se lahko zaradi medsebojne povezanosti fenomena zla, prisotnega v realnosti, in konceptualnega poimenovanja fenomena s preučevanjem uporabe ter zlorabe tega termina veliko naučimo. Alford (1997) izpostavlja, da način kako ljudje razumejo določen koncept ni naključen, temveč predstavlja konstitutivni del fenomena, katerega opisuje. To je posebej pomembno v primerih, ko znanost uporablja definicije, ki odstopajo od konceptov uporabljenih v družbi ali kadar imajo ti družbeni koncepti obširnejše pomene, ki jih znanstvena definicija ne zajema (Alford, 1997).

2.1 Ambivalentnost koncepta zla v psihologiji

Nekoliko presenetljivo je, da humanistične vede, vključno z različnimi vejami psihologije, ne nudijo specifične definicije za termin zla, saj se izkaže, da je postavitve definicije koncepta zla vse prej kot enostavna naloga. Stone (2009) izpostavlja, da je družba spreminjajoča se entiteta. Zato se je dojemanje koncepta zla glede na zgodovinska časovna obdobja in geografske regije skozi čas spreminjalo. Antropološke raziskave so na lingvistični ravni pokazale na številne variacije med pomenom zlobnega v različnih kulturah. Parkin (1985, v Berkowitz, 1999) v svojem pregledu antropološke literature nakaže, da pomen zlobnega variira od groznega, resnega pa vse do igrivega in kreativnega, ter se lahko nanaša na nepopolnost, kršitev moralnih norm, ter veliko močjo posameznika nad drugimi posamezniki. Razlike v pomenu koncepta zla kljub vsemu niso presenetljive. Wijaya in Yeniterzi (2011) izpostavljata, da se pomen besed zaradi njihove uporabe v različnih kontekstih sčasoma spremeni. Pogosto celo do meje, kjer je novo nastali pomen povsem drugačen od prvotnega. Ne glede na dejstvo, da je vsakodnevna in medkulturna uporaba termina zla velikokrat različna, je vseeno moč opaziti, da načini uporabe koncepta zla vsebujejo nekatere skupne poteze.

Nedvomno je moč zaslediti veliko povezanost koncepta zla z drugimi koncepti, kot sta agresivnost in nasilje, vendar njihovo medsebojno enačenje vseeno ni primerno in upravičeno (De Rivera, 2003). Agresivnost je največkrat definirana kot vrsta vedenja, ki je usmerjena proti drugemu posamezniku in je izvršena z namenom škodovanja. Hkrati se storilec agresivnega vedenja mora zavedati, da njegovo dejanje tarči škoduje, ter da je tarča, ki je agresivnega dejanja deležna, motivirana k izoginitvi takšnega dejanja (Baron in Richardson, 1994; Berkowitz, 1993; Geen, 2001). Medtem, ko se agresivnost nanaša na različne oblike vedenja, je nasilje specifično zaznamovano s strani fizične agresivnosti, ki se nahaja na zelo visokem nivoju kontinuuma lestvice agresivnosti (Anderson in Carnagey,

2004). Iz tega lahko sklepamo, da vsako nasilno vedenje izhaja iz agresivnosti medtem, ko vsako agresivno vedenje ne moremo smatrati kot nasilje (Anderson in Carnagey, 2004). Southwold (1986, v Alford, 1997) izpostavlja, da termin zla velikokrat vsebuje konotacije, ki jih drugi termini kot so slabo, agresivno in destruktivno ne vsebujejo in s tem ne izpolnjujejo edinstvenega pomena, ki ga zlo poimenuje. Posledično je zlobno posebna kvaliteta slabega. Kaj je kvaliteta, ki loči koncept zla od drugih konceptov in na kaj se pravzaprav nanaša?

Vidik, ki ga zavzemata Berkowitz (1999) in De Rivera(2003) se nanaša na konceptualizacijo zlobnega s strani moralnega presojanja, kjer so agresivna oziroma nasilna dejanja potencialno ovrednotena kot zlobna. Berkowitz (1999) opozarja, da obstaja pogosto deljen prototip zla, ki se nanaša na dejanja, ki niso le moralno sporna temveč, v prekomerni ravni, odstopajo od socialnih norm. Alfordova (1997) raziskava temu nasprotuje, saj nakazuje, da doživljanje koncepta zla vedno ne vključuje moralnega pomena. Rezultati so pokazali veliko nagnjenost usmerjenosti občutkov in prepričanj k subjektivnemu doživljanju. Občutke, ki so jih posamezniki pri opredeljevanju koncepta zla doživljaji, so se največkrat nanašali na pred kategorična doživljanja (Alford, 1997). Tako poimenovanje izhaja iz dejstva, da se doživljanje nahaja izven meja moralnosti in sposobnosti razlikovanja med selfom in drugimi objekti (Alford, 1997). Pri pred kategoričnem doživljanju zlobnega sama intenziteta doživljanja onemogoči sposobnost ločevanja med subjektom in objektom, torej notranjim in zunanjim svetom doživljanja (Alford, 1997). Posledično oseba, ki doživlja občutke zla, občuti dogodek kot del njenega subjektivnega sveta in ne objektivne zunanje realnosti. Občutki doživljanja zla se torej ne nanašajo le na doživljanje slabega in težnjo po njegovem obvladovanju, temveč izhajajo prav iz dejstva, da so občutki silni, neomejeni in neobvladljivi (Alford, 1997). Kljub temu je potrebno izpostaviti, da vsako neobvladljivo doživljanje samo po sebi ni zlobno. Bistveni del doživljanja zla predstavljajo občutki, ki z zelo intenzivnim emocionalnim doživljanjem ogrožajo mejo med selfom in drugimi objekti z njenim uničenjem (Alford, 1997).

2.2 Definiranje koncepta zla

Ne glede na to, da je zaenkrat težko ovrednotiti ali občutki zla izhajajo iz moralnega presojanja ali pa so posledica pred kategoričnega doživljanja, lahko vseeno poskusimo definirati koncept zla. Zlo psihološke vede največkrat definirajo kot namensko, načrtno in moralno neupravičeno poškodovanje drugih in se s tem nanaša na žrtvino nemoč, storilčevo odgovornost za storjena dejanja ter neravnotežje med veliko škodo, utrpelo s strani žrtve in relativno majhnim storilčevim dobičkom (Berkowitz, 1999). Staub (1999) nekoliko nasprotuje tej definiciji in zagovarja stališče, da za opredelitev zla ni potrebna namenska, ter zavedna želja po škodovanju drugim, saj je motiv pri psiholoških procesih velikokrat nezaveden. Alford (1997) izpostavi potencialno pomemben vidik zla, ki pravi, da velik del zla med destruktivnim vedenjem predstavlja užitek oziroma zadovoljstvo, ki ga posameznik zaradi storjenega dejanju občuti. Veliko težavo pri definiranju zla

predstavlja dejstvo, da poskušamo ločiti med dejanji, ki se smatrajo kot slaba in med tistimi, ki se smatrajo kot zlobna. Pri tem se v veliki meri nanašamo na poskus postavitve definicije glede na intenziteto škodljivega dejanja, kar pa samo po sebi zaradi različnih perspektiv predstavlja težavo. Baumeister in Campbell (1999) izpostavljata, da se pri tem nanašamo na predpostavko, da so storilci sposobni prepoznati svoja dejanja kot šokantna, gnusa in moralno sporna, kar pa se velikokrat izkaže za napačno. Interpretacija zlobnega se nahaja v očeh posameznika. Največkrat prav v očeh žrtve, nad katero je bilo dejanje storjeno in posledično trpi za posledicami storjenega dejanja (Baumeister, 1997). Kljub temu, da nastane interpretacija zlobnega največkrat v mislih žrtve in je nedvomno pomembna, ne smemo zanemariti perspektive storilca, katerega dejanja slonijo na lastnih motivih (Baumeister, 1997). Medtem, ko žrtve vidijo dejanja kot zlobna, se veliko storilcev zaveda napačnosti svojih dejanj, vendar jim ne pripisuje tolikšne intenzitete kot žrtve, ki trpijo posledice storjenih dejanj. Veliko storilcev je celo prepričanih, da jih je žrtev vzpodbudila k dejanju oziroma sami zavzemajo perspektivo žrtve (Baumeister, 1997). Občutijo prikrajšanost in si zato, iz lastnega vidika zaslužijo podporo drugih ter večjo mero tolerance za storjena dejanja (Baumeister, 1997).

2.3 Zlobna dejanja ali zlobni posameznik

Pomembnost perspektive pri definiranju zlobnega nam odpira novo težavno področje. Potrebno je definirati razliko oziroma povezanost med zlobnimi dejanji in osebami z zlobnimi karakteristikami. Stone (2009) izpostavlja, da se termin zla nanaša na situacije oziroma specifična dejanja, ki imajo kvaliteto vzbujanja groze in strahu v ljudeh, ki so priča zlobnemu dejanju oziroma razmišljajo o njem. Stone (2009) smatra zlobna dejanja kot tista, pri katerih uporabljeno nasilje, poniževanje in trpljenje žrtve v veliki meri presega mejo, s katero bi lahko posameznik izrazil svoje vzdraženost, sovraštvo ali težnjo po obvladovanju žrtve. V smislu označevanja osebe kot zlobne se termin zla uporablja redkeje. Calder (2003) izpostavlja, da lahko osebe brez zlobnih karakteristik občasno storijo zlobna dejanja. Ob opredeljevanju osebe kot zlobnega posameznika mora ta imeti konsistentna in pogosta nagnjena za povzročanje zlobnih dejanj (Stone, 2009). Enkratna oziroma občasna izvršitev težnje po zlobnem dejanju ni dovolj za klasificiranje zlobnega posameznika (Calder, 2003). Psihološke vede se največkrat izogibajo pripisovanju zla posamezniku. Temu pa se bom izognili tudi v tem delu, saj bom poskušal razložiti psihološke procese, ki vodijo do zlobnih dejanj, medtem ko je oznako zlobnega posameznika moč pripisati le osebi, ki redno izvršuje dejanja, ki se smatrajo za zlobna.

3 FENOMEN ZLA IN ZADOVOLJEVANJE POTREB

Ob preučevanju fenomena zla je nujno potrebno identificirati motive, ki lahko potencialno ženejo posameznika k izvršitvi zlobnih dejanj. Kot človeška vrsta posedujemo skupne psihološke potrebe, ki vodijo do relativno zadovoljivega življenja (Staub, 1999). Izvor zla največkrat temelji na neizpoljenih osnovnih človeških potrebah (občutek varnosti, pozitivna identiteta, pomenski medosebni odnosi, avtonomnost, neodvisnost...) in posledično razvoju destruktivnih modelov, ki skušajo pomanjkanje izpoljenih potreb nadomestiti (Staub, 2003). Izvor destruktivnih modelov iz nezadovoljenih osnovnih človeških potreb lahko izhaja iz nezadovoljivega procesa odraščanja ali kasnejših frustracij potreb tekom življenja. Kombinacija obeh pa največkrat predstavlja največjo grožnjo za razvoj destruktivnih modelov zadovoljevanja potreb (Staub, 1999). Destruktivni model se lahko nanaša na lastno škodovanje, kjer način zadovoljevanja potrebe preko daljšega časovnega obdobja negativno vpliva na zadovoljitev drugih potreb, kot tudi na tuje škodovanje, kjer se posameznikovo zadovoljevanje lastnih potreb vmešava v zadovoljevanje potreb drugih posameznikov in jim s tem škoduje (Staub, 1999). Medtem, ko temelj zla največkrat predstavljajo neizpoljene osnovne človeške potrebe, njihov izvor hkrati v veliki meri temelji na izraženosti specifičnih, individualnih značilnosti na področju psiholoških procesov (Staub, 2003). Staub (1999) izpostavlja, da je zlo posledica običajnih psiholoških procesov, kjer pa so največkrat določene individualne značilnosti prekomerno oziroma premalo izražene.

Kateri psihološki procesi prispevajo k zlobnim dejanjem in zakaj lahko inhibicija nemoralnih teženj odpove?

4 REGULACIJA SELFA

Zlobna dejanja lahko temeljijo na številnih procesih, katerim je skupen varovalni mehanizem, ki lahko potencialno ustavi izvršitev prisotne težnje po škodovanju drugemu. V številnih primerih zadnji del verige zlobnih dejanj predstavlja neuspešna prekinitev procesa s pomočjo self-regulacije (Baumeister, in Vhos, 2004). Termin self-regulacije uporabljamo široko in se nanaša na kakršenkoli poskus spreminjanja lastnih odzivov (Baumeister, Heatherton in Tice, 1994). S tem vključuje številne odzive, med katerimi je regulacija emocij, nadzorovanje vedenja, potlačevanje misli, ... (DeWall, Finkel in Denson, 2011). Eden izmed ključnih pomenov self-regulatornih procesov je sposobnost inhibicije izvršitve prvotnih odzivov in impulzov, kar omogoča posamezniku bolj ustrezno ravnanje (Baumeister idr., 1994). Self-regulacija, torej prepreči prvotne odzive in jih zamenja z drugačno obliko odzivanja oziroma odsotnostjo odziva (Baumeister idr., 1994). K uspešni self-regulaciji v veliki meri pripomore tudi občutek krivde (Baumeister, Stillwell in Heatherton, 1995). Usmerjanje pozornosti na potencialne prihajajoče posledice lastnih dejanj in s tem pričakovanje občutka krivde, lahko v posamezniku vzbudi zavedanje negativnih posledic lastnih dejanj in pripomore k zaustavitvi skušnjave in prizadevanja izpolnitve zastavljenih kratkotrajnih ciljev, ki so v posameznikovem interesu (Baumeister in Heatherton, 1996). Vaughn, DeLisi, Beaver, Wright in Howard (2007) so v svoji raziskavi zabeležili, da imajo osebe z visoko izraženim narcisizmom manj izraženo sposobnost uspešne self-regulacije medtem, ko Jonasona in Tostb (2010) izpostavljata, da enako velja tudi za antisocialno osebnostno motnjo.

Za razumevanje self-regulacije se je potrebno zavedati, da v telesu istočasno potekajo številni hierarhično neenakovredni, med seboj tekmovalni paralelni procesi, čiger hierarhija je bistvenega pomena (Carver in Scheier, 1982). Višji procesi za delovanje potrebujejo daljša časovna obdobja in vsebujejo bolj obsežne asociacije in interpretacije, ter bolj oddaljene in abstraktne cilje (Vallacher in Wegner, 1987). Medtem, ko so hierarhično višje ravni abstraktne in zavzemajo razumevanje dejanja, se nižje ravni nanašajo na specifičnost dejanj in njihovo izvršitev (Vallacher in Wegner, 1987). Self-regulacija je uspešna kadar procesi, ki se nahajajo visoko na hierarhični lestvici uspešno razveljavijo nezaželene nižje procese. V primeru, da skušnjava postane privlačnejša ali deprivacija večja in s tem hierarhično nižji impulzi močnejši, potem lahko pride do neuspešne razveljavitve teh procesov (Baumeister idr., 1994).

4.1 Teorija povratne zanke in neuspešna self-regulacija

Na področju neuspešne self-regulacije obstajata dva različna procesa katera je zaradi medsebojnih razlik potrebno proučevati ločeno (Baumeister idr., 1994). Zgrešena regulacija se nanaša na aktivno obliko self-regulacije, kjer regulacija poteče uspešno, vendar ne dosega želenih učinkov in privede pa do alternativnega izida. Nezadostna regulacija pa se nanaša na neuspešno nadzorovanje selfa, kar privede do izvršitve dejanja.

Večina teorij self-regulacije izhaja iz koncepta povratnih zank (Carver in Scheier, 1982). Temelji na vnovičnem pregledovanju trenutnega stanja, vse dokler prisotno stanje ne ustreza želenim standardom, kar privede do tega, da sistem zapusti zanko in se proces konča. Teorija povratne zanke predpostavlja tri pomembna področja self-regulacije: prepoznavanje standardov, nadzorovanje selfa in konformiranje selfa v skladu z zavzetimi standardi. Neuspešna self-regulacija lahko izhaja iz vseh omenjenih postavk na področju povratne zanke (Baumeister idr., 1994).

4.1.1 Prepoznavanje zavzetih standardov

Ko poskuša posameznik nadzorovati lastno vedenje se običajno sklicuje na različne standarde, ki zajemajo različne abstraktne koncepte kakšne bi stvari morale biti (socialne norme, osebni cilji, tuje izkušnje,...) (Baumeister idr., 1994). Težavo lahko predstavlja popolno pomanjkanje standardov, kjer posamezniku manjka osnova za uspešen proces self-regulacije (Karoly, 1993). Pogosteje pa pride do zavzemanja večjega števila standardov, ki so nekonsistentni, nasprotujoči ali drugače nezdržljivi. V primeru zavzemanja nezdržljivih standardov je proces self-regulacije moten, saj oseba poseduje številne nasprotujoče si standarde, med katerimi se v dani situaciji ne more odločiti, kar posledično lahko vodi do neuspešnega procesa self-regulacije (Baumeister idr., 1994).

4.1.2 Preverjanje skladnosti trenutnega stanja in zavzetih standardov

Za učinkovito self-regulacijo je potrebno pogosto preverjanje skladnosti med zavzetimi stališči in lastnim vedenjem (Baumeister idr., 1994). Kadar je nadzorovanje skladnosti omejeno, lahko pride do težav ali celo nemogoče self-regulacije. Wicker (1969, v Ajzen in Fishbein, 1980) je zbral veliko mero dokazov, ki nakazujejo, da ljudje največkrat niso sposobni nadzorovati lastnega vedenja v skladu z zavzetim stališčem. Ajzen in Fishbein (1980) izpostavljata, da je posameznikovo vedenje odvisno od številnih faktorjev in ne le stališč, ki jih posameznik zavzema (socialni kontekst, deindividualizacija, alkoholiziranost...). Fazio, Powell in Herr (1983) so izpostavljajo, da stališča zadovoljivo napovedo specifično vedenje le v primeru, kadar oseba zavestno interpretira situacijo oziroma lastno vedenje z zavzetimi stališči.

4.1.3 Konformiranje selfa v skladu z zavzetimi standardi

Tretji razlog za neučinkovito self-regulacijo izhaja iz nezmožnosti konformiranja selfa v skladu z zavzetimi standardi, torej iz prešibke sposobnosti samo-zaustavitve. Za razveljavitev impulza, navade ali neke druge tendence se mora posameznik tako fizično kot psihično naprezati (Baumeister idr., 1994). Na pomanjkanje inhibitornih sredstev lahko gledamo kot na pomanjkanje kapacitete moči, katere majhna izraženost narekuje, da oseba ni sposobna ustvariti dovolj kognitivnega in fizičnega odziva za uspešno self-

regulacijo (Baumeister idr., 1994). Baumeister idr. (1994) izpostavljajo, da obstajajo trije razlogi zaradi katerih posameznik potencialno ni sposoben ustvariti dovolj moči za uspešno self-regulacijo: kronični, začasni in zunanji. Kronični izvor izhaja iz dejstva, da nekatere osebe izražajo večjo sposobnost samo-zaustavljanja kot druge in so s tem bolj sposobne nadzirati lastna dejanja in čustva, ter so se s tem bolj sposobne upreti skušnjavam (Baumeister idr., 1994). Moč samo-zaustavljanja kljub temu ni rigidna lastnost, saj se lahko njena kapaciteta, glede na pogostost uporabe, tekom časa poveča ali zmanjša. Začasno zmanjšanje moči izvira iz omejene kapacitete moči po nadzorovanju vzbujenih dražljajev, zaradi česar lahko številni istočasni dražljaji povzročijo nezmožnost self-regulacije (Baumeister idr., 1994). Tretji faktor, ki bistveno pripomore k neuspešni self-regulaciji je intenziteta dražljaja, katerega poskuša posameznik razveljaviti. Močnejši kot je impulz, navada ali želja večja je verjetnost, da bo proces self-regulacije zatajil. Potrebno je izpostaviti da želje in impulzi nimajo konstantne moči, temveč lahko tekom časa oslabijo oziroma postanejo močnejši. Tako lahko sprva uspešen self-regulacijski proces, zaradi povečanja intenzitete dražljaja impulza, zataji (Baumeister idr., 1994) .

4.2 Agresivnost kot način doseganja ciljev in self-regulacija

Konflikte, ki se pojavljajo v socialnih interakcijah, je možno rešiti na več načinov, vključno z uporabo nasilja (Baumeister in Vhos, 2004). Nasilno in agresivno vedenje torej lahko predstavlja enega izmed načinov, ki posamezniku omogoča izpolnjevanje lastnih želja (Baumeister in Vhos, 2004). V takšnih primerih temelji izvor zla na dejanjih posameznikov in ne željah, ki jih poskušajo izpolniti, oziroma sredstvih, po katerih strmijo (Baumeister in Vhos, 2004). Kljub temu, da nasilna dejanja dolgoročno največkrat ne privedejo do želenih rezultatov storilci tega največkrat ne opazijo (Baumeister, 1997), saj so osredotočeni na takojšno zadovoljitev potreb, katere z uporabo nasilja največkrat hitro in učinkovito zadovoljijo (Baumeister in Vhos, 2004). Tedeschi in Felson (1994) v svoji teoriji socialne interakcije, interpretirata agresivno vedenje kot vedenje socialnega vplivanja, kjer oseba s pomočjo prisilnih dejanj spremeni vedenje druge osebe. Posameznik torej uporabi agresivna prisilna dejanja kot način, s katerim pridobi sredstva v lastnem interesu (informacije, denar, dobrine, seks, občutek varnosti). S tem naj bi oseba popravila, iz vsaj lastne perspektive, zaznano nepravilnost ali ustvarila željeno socialno in self identiteto (Tedeschi in Felson, 1994). Uporaba agresivnosti lahko torej temelji na racionalni podlagi, kjer posameznik uporabi prisilna agresivna dejanja nad drugimi, z namenom spremembe njihovega prihodnjega vedenja, kadar to ogroža njegovo samopodobo (Tedeschi in Felson, 1994). Omenjena teorija predstavlja odličen vidik razumevanja izvora agresivnosti kot posledice ogrožene samopodobe (Baumeister, Smart in Boden, 1996; Bushman in Baumeister 1998).

Socialna psihologija agresivnost največkrat definira kot vedenje, usmerjeno proti drugemu posamezniku, izvršeno z namenom škodovanja tarči vedenja. Hkrati se mora storilec agresivnega vedenja zavedati, da njegovo dejanje tarči škoduje ter, da je tarča, ki je

agresivnega dejanja deležna, motivirana k izoginitvi takšnega dejanja (Baron in Richardson, 1994; Berkowitz, 1993; Geen, 2001). Ena izmed ključnih vlog self-regulacijskih mehanizmov je inhibicija in obvladovanje agresivnosti (Baumeister in Vhos, 2004). Konflikti v socialnih interakcijah vzbudijo nemalokrat agresivne ali nasilne impulze, vendar le redki vodijo do nasilja, saj je večina agresivnih impulzov inhibiranih (Baumeister in Vhos, 2004). Ob agresivnih impulzih lahko self-regulacija pomaga razveljaviti željo po agresivnem vedenju in s tem pripomore k odzivanju, bolj primernem osebnim ali socialnim standardom (DeWall idr., 2011). I³ teorija je novo razvita meta-teorija, ki predstavlja integrativni okvir, kateri povezuje self-regulacijo in agresivnost (Finkel idr., 2011). Teorija predpostavlja tri procese, ki zavzemajo agresivnost: povod, spodbuda, inhibicija.

Povod se nanaša na posameznikovo izpostavljenost socialni dinamiki, ki v nevrotičnem posamezniku vzbudi težnjo po agresivnem vedenju (provokacija, žalitev, zavrnitev...) medtem, ko spodbuda sloni na dispozicijskih ali situacijskih faktorjih, ki v posamezniku, ob soočenju s pobudnikom ali situacijo, vzbudijo veliko težnjo po agresivnem vedenju (visoko izražena lastnost agresivnosti, fizična bolečina,...) (Finkel idr., 2011). Povod in spodbuda skupaj predstavljata faktorje, ki kolektivno determinirajo posameznikovo pripravljenost agresivnega odzivanja ob specifičnem dražljaju. Posledično doživljajo posamezniki še posebej močno težnjo po agresivnem vedenju v primerih, kjer so povodni dražljaji močni in spodbudni faktorji zelo izraženi (Finkel idr., 2011). Inhibicija se nanaša na dispozicijske oziroma situacijske faktorje, ki povečajo verjetnost, da bodo osebe uspešno razveljavile agresivne težnje. Kljub temu, da inhibicija vsebuje socialne faktorje kot je fizična ustavitev s drugega posameznika, je največ inhibicijskih faktorjev povezanih s procesom self-regulacije.

4.3 Idealizem, agresivnost in vloga self-regulacije

Eden izmed motivov po škodovanju drugemu izhaja iz dejstva, da smo ljudje nemalokrat motivirani v skladu s svojimi cilji oziroma visoko zadanimi ideali, katerih izvršitev lahko dosežemo s škodljivimi dejanji (Staub 1999). S tega vidika storilec škodujoče dejanje smatra kot neokusno in obžalujoče, vendar hkrati nujno potrebno za doseg pozitivnih posledic, ki se skladajo s posameznikovimi ideali oziroma občutkom moralne dolžnosti (Baumeister in Vhos, 2004). Storilec s tem škodljiva dejanja velikokrat vidi kot sredstvo za doseg višjega cilja, ki prinaša ugoden izid za družbo, človeštvo in včasih celo žrtev dejanja (Staub 1999). Kljub temi, da je za zlobna dejanja pogosto odgovorna neuspešna self-regulacija, lahko v primeru idealizma opazimo nasprotno vlogo tega procesa (Baumeister in Vhos, 2004). Osebe, ki sledijo svojim idealom, morajo pogosto uporabiti veliko mero self-regulacije za uspešno izvršitev dejanj, ki v osnovi nasprotujejo njihovim moralnim vrednotam (Baumeister in Vhos, 2004). Kot v primeru uporabe škodujočih dejanj, kot načina doseganja sredstev, se tudi v primeru nemoralno postavljenih visokih idealov nahaja zlo v nasilnih dejanjih posameznikov in ne v njihovih idealih (Baumeister in Vhos, 2004).

5 VLOGA SAMOPODOBE

Samopodoba se nanaša na znotraj-psihične strukture, ki določajo pogled na lastni self (Baumeister, Tice in Hutton, 1989). Povezanost samopodobe in nasilja zaznamujeta dva nasprotujoča si vidika. Tradicionalni pogled pravi da nasilno vedenje temelji na nizki samopodobi in da osebe z nizko samopodobo stremijo k izboljšanju lastne samopodobe z uporabo agresivnega vedenja (Baumeister, Smart in Boden, 1996). Baumeister idr. (1996) nasprotujejo tradicionalnemu vidiku in izpostavljajo, da je bil sprejet nekritično, v odsotnosti prave teoretične podlage in empiričnih dejstev ter celo v prisotnosti številnih nasprotujočih si dokazov. Drugi vidik se torej nanaša na povezanost med nasiljem in visoko samopodobo. Nekateri domnevajo, da lahko povečan egotizem (visoka samopodoba) neposredno vodi do nasilja. Myers (1980, v Baumeister idr., 1996) izpostavljajo, da bi lahko osebe, ki se smatrajo kot superiorne, imele občutek, da jim sredstva, ki niso v njihovi lasti in, vsaj iz njihove perspektive, pripadajo inferiornim ljudem, morala pripadati njim. Posledično bi se lahko, v skladu z lastnimi prepričanji, vedli proti drugim agresivno, brez občutkov obžalovanja. Občutki superiornosti se še posebej v veliki meri ujemajo z narcistično (Raskin in Terry, 1988), kot tudi antisocialno osebnostno motnjo (Cleckley, 1976, v Zagon in Jackson, 1994). Baumeister idr. (1996) hkrati izpostavljajo, da vsebuje izvršitev nasilnega vedenja visoko stopnjo tveganja, pri katerem bi visoka samopodoba lahko doprinesla k zadostni meri samozavesti za izvršitev dejanja. Egotizem bi s tem pripomogel k prepričanju v lastno nepremagljivost in s tem dvignil raven tveganja, ki bi jo bil posameznik pripravljen sprejeti. Baumeister idr. (1996) zavzemajo drugačno stališče, kjer visoke samopodobe ne povezujejo z neodvisnim in neposrednim izvorom nasilja, temveč predpostavljajo, da nasilje izhaja iz ogroženega egotizma. Tako izvira nasilno vedenje iz konflikta med pretirano, napihnjeno ali neutemeljeno ugodno samoocenitvijo lastnega selfa in zunanjo oceno, ki nasprotuje lastni, pretirano visoki reprezentaciji selfa, ter jo poziva k zavzetju bolj realnega stališča (Baumeister idr., 1996). Cale in Lilienfeld (2006) izpostavljata, da predstavljata narcistična in antisocialna osebnostna motnja še posebej izraženo obliko napihnjene in nestabilnega self-koncepta, kar lahko posledično vodi do agresivnega vedenja, ob njegovem ogrožanju.

5.1 Teoriji izboljšanja in verifikacije selfa

Na področju evalvacije selfa sta največkrat izpostavljeni teoriji self-verifikacije in self-izboljšanja. Baumeister idr. (1989) zagovarjajo teorijo self-izboljšanja in s tem izpostavljajo, da so ljudje motivirani k zaščiti in izboljšanju lastne samopodobe, kar uresničujejo preko dveh različnih, vendar med seboj povezanih motivacijskih vzorcev. Motivacijski vzorec samo-zaščite se povezuje s strahom in narekuje previdne, izogibajoče se načine medosebnih interakcij, kateri omogočajo zaščito selfa, medtem ko motivacijski vzorec samo-izboljšanja stremi k dodatnemu izboljšanju reprezentacije selfa in sovпада z željo po uspehu ter narekuje agresivno, ambiciozno in potencialno rizično udeležbo v medosebnih interakcijah (Baumeister idr., 1989). Osebe, ki že posedujejo visoko

samopodobo in imajo s tem pozitivno reprezentacijo selfa, so prepričane v lastni uspeh ter posledično ne pričakujejo, da bo njihova samopodoba v medosebnih interakcijah trpela. Posledično njihov motivacijski vzorec ne temelji na samo-zaščiti, temveč samo-izboljšavi, pri kateri osebe iščejo različne situacije, ki bi potrdile oziroma izboljšale njihovo reprezentacijo selfa (Baumeister idr., 1989). Kljub temu, da si osebe z nizko samopodobo želijo izboljšati lastno samopodobo se, zaradi prepričanja o lastni nezmožnosti, izogibajo situacijam, ki jo lahko potencialno ogrožajo. Zaradi lastnega prepričanja, ki izhaja iz nizke samopodobe, so motivirane k zaščiti lastne reprezentacije selfa in ne k njenem zviševanju izboljšanju (Baumeister idr., 1989). Teorija self-verifikacije temelji na predpostavki, da smo ljudje motivirani k preverjanju in ohranjanju že obstoječih self-konceptov (Swann, Griffin, Predmore in Gaines, 1987). Tako bodo osebe s pozitivnim self-konceptom iskale pozitivne povratne informacije, medtem ko pa osebe z negativnim self-konceptom ne bodo sprejemale in zaupale pozitivnim povratnim informacijam (Swann idr., 1987) ter ne bodo motivirane k iskanju realnih povratnih informacij, temveč bodo iskale, preverjale in spodbujale neugodne povratne informacije (Sedikides, 1993). Ljudje so torej nagnjeni k selektivnemu procesiranju self relevantnih informacij, kjer se fokusirajo na informacije, skladne z lastnim self-konceptom in izogibajo nasprotnim (Sedikides, 1993).

Sedikides (1993) v svojih raziskavi sicer nakaže na večjo veljavnost teorije self-izboljšanja, kar pa pri navezovanju na tematiko zlobnih dejanj kljub vsemu ni bistvenega pomena, saj prideta obe omenjeni teoriji do istega zaključka. V primeru višje samopodobe oziroma ugodne reprezentacije selfa obstaja večja verjetnost, da se povratne informacije iz zunanjega okolja ne bodo skladale oziroma se bodo nahajale pod lastno reprezentacijo selfa (Baumeister idr., 1996). To izhaja iz dejstva da, bolj kot je posameznikova samoocenitev ugodna, večji razpon zunanjih povratnih informacij se bo nahajal pod posameznikovo samoocenitev. Tako lahko posameznik z nizko samopodobo povratne informacije, ki bi jih posameznik z visoko samopodobo smatral kot ogrožajoče in žaljive, sprejema kot pozitivne (Baumeister idr., 1996). Izvor nasilja kot ogrožene samopodobe, torej sprejemanja zunanjih povratnih informacij, ki so manj pozitivne kot samo-evalvacija, bi bil posledično bolj pogost pri osebah z visoko samopodobo (Baumeister idr., 1996).

5.2 Vloga stabilnosti samopodobe

Baumeister idr. (1996) kljub temu izpostavljajo, da bi bilo nepravilno in neupravičeno sklepati na neposredno povezanost med nasiljem in ogroženo visoko samopodobo. Kernis, Grannemann, and Barclay (1989, v Baumeister, in Vhos, 2004) so v svojih študijah, kjer povezujejo samopodobo z ravniyo sovražnosti, ugotovili, da se osebe z ugodno samopodobo nahajajo na obeh ekstremnih koncih zvonaste krivulje. Torej se nekatere osebe tako z nizko kot tudi visoko samopodobo vedejo agresivno medtem, ko druge ne. Kernis idr. (1989, v Baumeister, in Vhos, 2004) na področju samopodobe pomembno doprinejo z razvrščanjem ljudi glede na stabilnost njihove samopodobe. Medtem ko nekaterim osebam samopodoba niha, glede na dnevne uspehe oziroma neuspehe ter način

percepcije drugih, imajo druge osebe relativno stabilno samopodobo, neodvisno od zunanjih okoliščin. Ugotovili so, da se osebe z visoko in stabilno samopodobo nahajajo nizko na lestvici sovražnosti, medtem ko so osebe z visoko in nestabilno samopodobo dosegle najvišje rezultate na lestvici sovražnosti. Odkritje, da stabilnost visoke samopodobe vpliva na različno raven izražene agresivnosti s tem odpira nova vprašanja, ki presegajo raven nizke oziroma visoke samopodobe.

5.3 Ogrožena samopodoba in intrinzični užitek

Alford (1997) izpostavlja, da predstavlja velik del zla ob destruktivnem vedenju užitek in zadovoljstvo, ki ga posameznik ob dejanju doživlja. Baumeister in Campbell, (1999) poskušata povezati intrinzični užitek nasilja z ogroženim egotizmom, kjer poskušata definirati notranjo oziroma zunanjo motiviranost izvora agresivnosti. Povod agresivnega vedenja pri ogroženem egotizmu izvira iz prejetih povratnih informacij, ki se ne skladajo z lastno reprezentacijo selfa in ne posameznikove težnje po doživljanju ugodja med škodovanjem drugim (Baumeister in Campbell, 1999). Kljub temu, da lahko neskladje povratnih informacij z reprezentacijo selfa potencialno predstavlja zunanji motiv, je potrebno izpostaviti, da neskladje v posamezniku povzroči stanje, katero išče zadovoljitev s povzročanjem škode izvoru povratnih informacij (Baumeister in Campbell, 1999). Kljub zunanjem povodu, ki povzroči spremenjeno stanje v telesu, motivacija ni zunanja, saj ne temelji na doseganju cilja, temveč notranja, ki teži k vzpostavitvi ravnovesja reprezentacije selfa (Baumeister in Campbell, 1999).

6 SADIZEM

Literatura je polna raznolikih definicij sadizma. Krafft-Ebinga (1886, v Marshall in Kennedy, 2003 str 4) je definiral sadizem kot "doživljanje seksualnih, prijetnih občutkov (vključno z orgazmom), povzročenih s strani krutih dejanj... Lahko ga sestavlja tudi prirojena želja po poniževanju, škodovanju, poškodovanju in uničenju drugih". Kljub omenjeni definiciji izpostavljam, da se v tem delu termin sadizma specifično ne nanaša na seksualne občutke ugodja ali seksualna dejanja, temveč na vzorec občutkov ugodja ob škodovanju drugim. Iz dejstva, da je v osredju sadizma prav zadovoljevanje občutkov ugodja ob škodovanju drugim, se ta velikokrat smatra za najbolj intrističnega pomena pri zlobnih dejanjih. Če je temu res tako in zlobna dejanja izhajajo iz ugodja, ki jih posameznik občuti ob škodovanju drugim, potem lahko zaključimo, da igra bistven pomen pri zlobnih dejanjih sadizem.

Težavo pri postavljanju teorije sadizma kot osrednjega pomena za zlo predstavlja dejstvo, da storilci škodljivih dejanj največkrat ne smatrajo svojega dejanja kot zadovoljujočega in prijetnega, temveč se izkaže, da številni storilci teh dejanj trpijo za emocionalno in psihično stisko (Baumeister in Campbell, 1999). Študija grških poklicnih mučiteljev, opravljena po zaključku represivnega režima v Grčiji, nakazuje na težave, s katerimi so se mučitelji soočali. Težave, povezane z njihovim delom, so vključevale depresijo, nočne more in visoko mero razdražljivosti (Gibson in Haritos-Fatouros, 1986). Študija Vietnamskih veteranov, ki so trpeli za posttravmatsko motnjo, je pokazala, da je kar 30% obolelih trpelo za posledicami, povzročenimi s strani lastnih nasilnih dejanj, in ne lastnega trpljenja kot posledice strahu pred spopadom (Gibson in Haritos-Fatouros, 1986). Ti veterani so poročali o občutkih krivde, anksioznosti, depresije in nesposobnosti vodenja in ohranjanja intimnih odnosov (Gibson in Haritos-Fatouros, 1986). Millgramova (1963) študija poslušnosti je pokazala na veliko mero stresa pri administraciji elektrošokov na drugih udeležencih eksperimenta. Znaki nervoznosti so v veliki meri presegali številne druge psihološke študije. Osebe so se potile, tresle, trepetale, grizle svoje ustnice, godrnjale in pritiskale prste v svoje telo, kar nakazuje na visoko mero stresa. Nekoliko presenetljivo je tudi dejstvo, da se je 14 izmed 40 udeležencev nervozno smejalo (Millgram, 1963). Prisotnost smejanja pri udeležencih je posebej pomembno za dojetje žrtve škodujočega dejanja. Žrtve dejanj so namreč velikokrat osredotočene na storilčev smeh, katerega pripisujejo za nedvomen dokazu sadističnega užitka izvršitelja dejanj (Nordland, 1996, v Baumeister in Campbell, 1999). Milgramova (1963) raziskava je pokazala, da smeh povzročiteljev škodljivih dejanj velikokrat izhaja iz občutkov neugodja.

Kljub temu, da večina ljudi ob škodovanju doživlja emocionalno stisko, pričanja storilcev in opažanja drugih nakazujejo, da nekateri posamezniki včasih razvijejo kapaciteto po uživanju krutih in škodujočih aktivnostih (Arlacchi, 1993; Bing, 1991; McCall, 1994; Pakenham, 1979, 1991; Wyden, 1983, v Baumeister in Campbell, 1999). Toch (1993) pride skozi svoje študije nasilnih ljudi do sklepa, da je približno 6% ljudi, vključenih v njegove raziskave, občutilo ugodje ob škodovanju oziroma ustrahovanju drugih ter

namensko poskušalo ravnati neusmiljeno, nasilno in nepravično. McCabe in Wauchope (2005) predpostavita da se, glede na vedenje posiljevalcev med samim dejanjem, ki v veliki meri spominja na sporazumen seksualni odnos, številni posiljevalci poskušajo prepričati, da je njihov napad vzajemno prijeten in celo sporazumen. To se ujema z Grothovo (1979) študijo posiljevalcev, v kateri zaključijo da le 5% posiljevalcev občuti užitek ob trpljenju žrtve. Zimbardo (1972, v Baumeister in Campbell, 1999) je v Stanfordovem eksperimentu simulacije zapora opazil, da je manjši del študentov, ki so prejeli vlogo paznika, postalo sadističnih in so delovali, kot da bi uživali ob izživljanju nad nemočnimi ujetniki. Pričanja nasilnih ljudi v Trochovi (1993) študiji posiljevalcev in Grochovi (1979) študiji nakazujejo, da posamezniki počasi in postopoma razvijajo navado povzročanja škode drugim. Nekateri jo celo nedvoumno primerjajo z odvisnostjo (Scully, 1990, v Baumeister in Campbell, 1999).

6.1 Sadizem in teorija nasprotnega procesa

Baumeister in Campbell (1999) povzameta nekaj značilnosti, ki ustrezno definirata psihološki koncept sadizma. Izpostavljata, da je prvotna reakcija med škodovanjem drugim največkrat odvrtajoča. Odvrtajoči občutki se ne pojavijo na moralni ravni, temveč na fiziološki, kjer samo dejanje spremljajo občutki slabosti. Stiska, ki jo posameznik doživlja med škodovanjem drugim, se sčasoma zmanjša ter postopoma preide v užitek. Velika večina storilcev škodujočih dejanj kljub temu ne razvije občutkov sadističnega uživanja ali občutke odvisnosti. Teorija nasprotnega procesa ponuja eno izmed obetajočih načinov razlage sadističnega uživanja (Baumeister in Campbell, 1999). Solomon in Corbitova (1974). Teorija temelji na ravni telesne homeostaze, kjer vsakemu odzivu, ki odvrne telo od mirujočega homeostatskega stanja, sledi notranji proces, ki povrne ravnovesje v telesu. Prvotni telesni odziv na dražljaj oziroma odziv A je pogosto močan, medtem ko je nasprotni odziv telesa oziroma proces B relativno blag in neučinkovit. V primeru ponavljajočega se dražljaja proces B postane močnejši, intenzivnejši, trajnejši, medtem ko proces A oslabi (Solomon in Corbitova, 1974). Teorija nasprotnega procesa se v veliki meri ujema s pojavom sadizma, kjer postanejo prvotno odvrtajoča dejanja, s številnim ponavljanjem dejavnosti, prijetna in zadovoljujoča (Baumeister in Campbell, 1999). Ob prvotnem škodovanju drugemu človeku sledi začetna negativna reakcija v obliki telesne slabosti in ne moralnega nasprotovanja. Po številnih ponovitvah škodujočega dejanja postane vznemirjajoča reakcija (A) manj intenzivna. Prisotnost procesa B, ki je nujno potreben za povrnitev homeostaze in s tem zaključitev negativnega vznemirjajočega odziva, poraja v telesu pozitiven občutek, ki pa je na začetku šibak. Posledično bo v telesu, ob prvotnem škodovanju, prevladal predvsem negativen občutek. Ob številnih ponovitvah dejanja, postane proces B močnejši in učinkovitejši ter se v največji meri ujema z občutkom evforije, ki je najbolj učinkovita pri povrnitvi homeostaze po doživljanju negativnih emocij, ki jih vzburja proces A. Posledično bi bil dominanten telesni odziv B in bi imelo škodovanje drugim predvsem pozitiven odziv telesa (Baumeister in Campbell,

1999). Tako je bil lahko smeh v Milgrovem eksperimentu eden izmed indikacij B procesa, kjer je zaradi gnusa in obžalovanja, ki so ju posamezniki ob lastnih dejanjih občutili, oseba podlegla nenadzorovanemu smehu, ki nakazuje pozitiven odziv procesa B (Baumeister in Campbell, 1999). S ponavljajočimi škodujočimi dejanji bi torej proces A, ki je negativno vznemirjajoč, postal šibkejši, kar pomeni, da bi bistvena zavora pri škodujočem vedenju popustila. Hkrati bi proces B pridobil na svoji intenziteti ter spodbujal nadaljnja škodujoča dejanja (Baumeister in Campbell, 1999). Zelo pomembno je izpostaviti dejstvo, da bi ponavljanje istih škodujočih dejanj sčasoma vodilo do splošno majhnega odziva A procesa ter bi bil s tem proces B, potreben za povrnitev homeostaze, zelo majhen (Baumeister in Campbell, 1999). Posledično bi posameznik lahko postopoma vstopil v stopnjujoča dejanja krutosti, z namenom aktiviranja celotne kapacitete B procesa in s tem težnje po evforiji ter zadovoljitvi občutkov ugodja (Baumeister in Campbell, 1999). To se ujema z dejstvom, ki ga izpostavljata Hartson in Sherman (2012), ki nakazujeta na postopno stopnjevanje nemoralnih dejanj, katera se velikokrat začnejo z manjšimi negativnimi prekrški in se kasneje stopnjujejo v bolj sporna nemoralna dejanja.

6.2 Občutek krivde kot regulator nasprotnega procesa pri sadizmu

Baumeister in Campbell (1999) izpostavljata, da predstavlja največjo pomanjkljivost teorije nasprotnega procesa na področju sadizma dejstvo, da mora v primeru veljavnosti te teorije obstajati moderator, ki preprečuje, da vsi udeleženi v omenjenem procesu ne začnejo uživati v sadističnih težnjah. Baumeister in Campbell (1999) kot moderator predpostavita občutek krivde za katerega predvidevata, da je povezan s kompleksnimi socialnimi procesi, ki temeljijo na zahtevnem kognitivnem procesiranju. Posledično menita, da je malo verjetno, da človeško telo poseduje prirojen mehanizem nasprotnega procesa, ki bi za povrnitev homeostaze v telesu po doživljanju občutka krivde v telesu vzbudil evforične občutke. Odsotnost pozitivnega občutka posledično predstavlja varovalni mehanizem, ki preprečuje posamezniku potencialno uživanje v sadističnih težnjah (Baumeister in Campbell, 1999). Sočustvovanje z žrtvino stisko bi povzročilo slab občutek v storilcu dejanja, katerega občutki krivde bi posledično odvrnili posameznika od potencialnega uživanja ob škodovanju drugim. S tem bi le manjši delež ljudi, ki so se sposobni izogniti občutkom krivde in empatični stiski, pridobilo poziven občutek procesa B in s tem sčasoma začelo uživati ob škodovanju drugim, kar se tudi ujema z empiričnimi dokazi. Predlagata, da večina ljudi občuti dovolj občutka krivde, ki skupaj s fiziološkim odzivom gnusa in majhno močjo procesa B prepreči proces, ki bi privedel do uživanja med škodovanjem drugim. Kljub temu izpostavljata, da je raziskav na tem področju premalo, da bi lahko sprejeli veljaven zaključek, da sadistični občutki uživanja izvirajo iz nasprotnega procesa, katerega modelira krivda.

Ob predpostavki, da igra občutek krivde bistveno vlogo pri uravnavanju nasprotnega procesa sadističnih dejanj, je nujno potrebno razložiti koncept doživljanja občutka krivde. Krivda predstavlja posameznikovo neprijetno emocionalno stanje, ki se povezuje z potencialnimi očitki, ki se nanašajo na posameznikovo dejanje, odsotnost dejanja, položaj

ali namen. (Baumeister, Stillwell in Heatherton, 1994). Lewis (1971,1981,1985,1987, v Leith in Baumeister, 1998) izpostavljajo, da izhaja občutek krivde iz preteklega neprimernega vedenja in ne pomanjkljivosti v selfu. Ker se občutek krivde nanaša na negativne posledice in obžalovanje določenega dejanja, je s tem reprezentacija lastnega selfa zaščitena pred negativnim lastnim ovrednotenjem (Leith in Baumeister, 1998). Ker je občutek krivde neprijetno emocionalno stanje destimulira posameznika k izvrševanju nemoralnih dejanj. V primeru da je dejanje, ki v posamezniku vzbuja občutke krivde, že storjeno, lahko oseba obvlada občutke krivde z racionalizacijo in s tem razlago dogodka na bolj zaželene načine, oziroma promovira usmerja posameznika k popravljanju nastale situacije z odkupom (opravičilo) ali s samo opravičevanjem (Leith in Baumeister, 1998). Potrebno je izpostaviti, da temelji občutek krivde v veliki meri na empatiji (Baumeister, idr., 1994; Leith in Baumeister, 1998). Hoffman (1982, v Leith in Baumeister, 1998) predpostavljajo, da izhaja občutek krivde iz sposobnosti empatične prepoznave tuje stiske. Razumevanje tuje perspektive torej neposredno vodi k vzbujenemu občutku krivde, katerega pa je moč odpraviti prav z upoštevanjem tuje perspektive. Leith in Baumeister (1998) v svoji raziskavi zaključita, da se občutek krivde povezuje s kognitivnimi komponentami empatije, predvsem sposobnostjo upoštevanja tuje perspektive oziroma vsaj sposobnostjo prepoznave potencialnega obstoja razlikovanja med lastno in tujo perspektivo.

6.3 Odsotnost empatije

Baron-Cohen (2011) zavzame drugačno stališče, ter poskuša koncept zla zamenjati s konceptom erozije empatije. V najširšem pomenu besede se empatija nanaša na odzivanje posameznika glede na opaženo emocionalno doživljanje druge osebe (Davis, 1983). Baron-Cohen (2011) definira empatijo kot sposobnost identifikacije s tujim mišljenjem ali čustvovanjem ter sposobnost adekvatnega odzivanja na njegovo mišljene in čustvovanje z lastnim primernim čustvenim odzivom. Baron-Cohen (2011) se nanaša na koncept erozije empatije, ki lahko nastane kot posledica razjedajočih emocij, ki izhajajo iz globokih velikih zamer, želje po maščevanju, sovraštvu ali želje po zaščiti. Pojavi se lahko tako na individualni kot družbeni ravni. Erozijska empatija je velikokrat povezana z občutki, ki so reverzibilni. Vendar pa to ne izključuje dejstva, da je lahko tudi posledica trajnejših psiholoških karektaristik (Baron-Cohen, 2011). Baron-Cohen (2011) izpostavlja, da je sposobnost empatije v populaciji razporejena na način, katerega lahko predstavimo z zvonasto krivuljo, pri kateri predstavlja odsotnost empatije skrajni del te krivulje. Iz tega je moč sklepati, da se vsakdo izmed nas nahaja višje oziroma nižje na omenjeni krivulji. Kaj torej pomeni odsotnost empatije in ali je to raven mogoče enačiti s konceptom zla? Baron-Cohen (2011) izpostavlja, da odsotnost empatije, kljub temu da igra veliko vlogo pri pojavu zla, ne moremo enačiti s samim konceptom zla. Odsotnost empatije poveča verjetnost zlobnih dejanj, saj se osebe v manjši meri zavedajo moralnosti svojih dejanj, interakcije z drugimi, so nesposobne pričakovati odzive in reakcije drugih ter se adekvatno na njih odzvati (Baron-Cohen, 2011). Baron-Cohen (2011) izpostavlja, da so empatične

strukture v možganih še posebej oškodovane pri osebah z borderline, antisocialno in narcistično osebnostno motnjo.

7 ISKANJE VZBURLJIVOSTI

Medtem ko sadizem predstavlja prototip intrizičnega uživanja pri zlobnih dejanjih, je potrebno izpostaviti, da je v agresivnih dejanjih moč uživati na manj globokem nivoju. (Baumeister in Campbell, 1999). Številni ljudje so nagnjeni k iskanju vzburjenja, kar posledično vodi k pogosti udeležbi posameznikov v ogrožajoča vedenja z namenom kompenzacije neprijetnega občutka, ki izvira iz dolgočasje (Apter, 1994). Nasilna in agresivna dejanja lahko sprožijo vznemirjenje in zabavo, ki jo posameznik išče, in s tem v posamezniku vzbudijo intrizični občutek ugodja (Baumeister in Campbell, 1999). Želja po vznemirjenju, ki lahko potencialno vodi do zlobnih dejanj, je bila opisana kot potreba po iskanju vzburljivosti (Zuckerman, 1979, v Baumeister in Campbell, 1999). Zuckerman (1979, v Zuckerman, 1990) predstavlja iskanje vzburljivosti kot človeško značilnost, katero definira potreba po iskanju kompleksnih vznemirjenj in doživljanj, skupaj s pripravljenostjo socialnega in fizičnega tveganja za pridobitev občutkov vznemirjenja. Sama po sebi potreba po iskanju vzburljivosti ni zlobna, saj so številni posamezniki sposobni zadovoljiti svojo potrebo in kompenzirati dolgčas preko nedolžnih, legalnih aktivnosti, ki ogrožajo le njih same. Osebe z visokim težnjo po razburljivosti velikokrat zadovoljujejo to potrebo z udeleževanjem v različnih športih aktivnostih, ki so povezani z visokim tveganjem (surfanje, skakanje s padalom,...) (Diehm in Armatas, 2004). Težavo predstavlja dejstvo, da nudi nasilno vedenje in nekatere medosebne aktivnosti primerljiv občutek vznemirjenja, kar omogoča, da nekateri posamezniki svojo potrebo po razburljivosti zadovoljijo na takšne načine (Baumeister in Campbell, 1999). To zna biti še posebej težavno v primeru duševnih motenj, ki vključujejo tudi druge deficite. Nekateri elementi potrebe iskanja vzburljivosti, kot je impulzivnost in netoleranca dolgčasa, se v veliki meri ujema z antisocialno osebnostno motnjo (Baumeister in Campbell, 1999; Zuckerman, 2007). Emmons (1981) hkrati izpostavlja, da številne študije nakazujejo na povezanost narcisizma z visoko izraženostjo potrebe po iskanju vznemirjenja.

7.1 Iskanje vzburljivosti in potencialno zlobna dejanja

V številnih primerih storilci dejanj, ki poskušajo zadovoljiti potrebo po iskanju razburljivosti, ne želijo škodovati drugim, temveč le iščejo vznemirjajoče situacije. Začetno nedolžna dejanja, s katerimi storilec ne namerava škodovati, lahko preko nepredvidenih posledic vzburljivih aktivnosti postopoma pripeljejo do škodljivih destruktivnih izidov, ki se lahko smatrajo kot zlobna dejanja (Baumeister in Campbell, 1999). Pomembno je izpostaviti, da destruktivni izidi niso vedno nepredvidljivi, saj se nekateri posamezniki namensko udeležujejo nasilnega vedenja, ki povzroči vznemirjenje in s tem kompenzira občutke dolgočasje (Baumeister in Campbell, 1999). Nasilje, kot oblika zadovoljevanja visoke potrebe po iskanju razburjenosti, je največkrat prisotno pri osebah z nizko self-regulacijo. Nizka raven self-regulacije se navezuje na impulzivne reakcije, pri katerih osebe največkrat ne pomislijo na posledice lastnih dejanj (Baumeister idr., 1994; Leith in Baumeister, 1996), in so zato lahko posebej dovzetne storiti dejanja, ki povzročijo

škodo drugim. V tem primeru se nasilna dejanja ne ujemajo z vzorcem postopnega razvoja kapacitete sposobnosti uživanja v povzročanju škode drugim, kljub temu, da se v redkih primerih preko nasprotnega procesa lahko spremenijo v sadizem. Ti primeri se torej ne ujemajo z nasprotnim procesom, kljub temu, da bi večini ljudem empatija in občutek krivde preprečila izvršitev nasilnega dejanja. S tem se dejanja, povzročena s strani iskanja razburjenja, v večji meri ujemajo z iskanjem zabavnih aktivnosti kot pa sadističnim užitkom.

8 SKLEPI

Začetna poglavja predstavljajo dosedanje dojetje koncepta zla in hkrati izpostavljajo številne težave, s katerimi se psihologija pri njegovi konceptualizaciji sooča. Na področju pomena in uporabe zla so prisotne številne variacije, kar kljub vsemu ni presenetljivo, saj se pomen besed z njihovo uporabo v različnih kontekstih sčasoma spremeni. Kljub pogosti uporabi koncepta zla je za zdaj težko ovrednotiti izvor porajajočih se občutkov, kateri dejanja ovrednotijo kot zlobna. Najpogosteje zavzeto stališče opredelitve zla se nanaša na moralno presojanje, vendar je kljub temu potrebno izpostaviti, da nekatere raziskave temu nasprotujejo. Tako Alford (1997) definira izvor kot posledico predkategoričnega doživljanja. Kljub temu, da je opredelitev posameznika kot zlobnega mogoča in potencialno opravičena, se je temu vseeno najverjetneje pametno izogniti, saj takšno poimenovanje promovira stigmatizacijo, ki lahko razvrednoti posameznika in ustavi težnjo družbe po pomoči, ki bi je moral biti posameznik s pogostimi škodljivimi težnjami deležen. Posledično je v psihologiji najverjetneje bolj primerno usmeriti pozornost stran od posameznika, k razumevanju psiholoških procesov, ki lahko vodijo do potencialno zlobnih dejanj. Pri cilju konceptualizacije zla smo se zadovoljili z Berkowitzovo (1999) definicijo zla in hkrati, pri različnih mentalnih procesih poskušali, izpostaviti morebitni intrinzični užitek med dejanjem, katerega Alford (1997) smatra za ključnega pri definiranju zla. Kljub temu smo del Berkowitzove (1999) definicije, ki se nanaša na zaveden namen dejanja, spregledali in upoštevali Staubov (1999) vidik, ki izpostavlja, da je namen oziroma motiv, ki stimulira izvršitev dejanja, velikokrat nezaveden.

Prisotnost intrinzičnega užitka pri procesih, ki lahko vodijo do izvršitve potencialno zlobnih dejanj, je moč opaziti v primeru sadizma, nekaterih primerih iskanja vzburljivosti in v primeru ogroženega egotizma, kjer posameznik išče zadovoljitev s povzročanjem škode osebi, ki ogroža njegovo samopodobo. V primeru idealizma opazimo ne le odsotnost intrinzičnega užitka, temveč obžalujoče emocionalno neprijetno stanje, kar pa ne izniči dejstva, da dejanja, storjena s strani idealističnih prepričanj, ne moremo ovrednotiti za zlobna. Med pregledom povezanosti zavednega namena škodovanja in različnih mentalnih mehanizmov smo opazili, da obstajajo primeri, pri katerih je zaveden namen škodovanja odsoten, vendar posledice storjenih dejanj vseeno privedejo do tega, da lahko ta dejanja ovrednotimo kot zlobna. Zaveden namen škodovanja je nedvomno prisoten pri sadizmu (četudi lahko šele po pretečenem nasprotnem procesu), idealizmu (čeprav storilec dejanje smatra kot obžalujoče, vendar nujno potrebno) in pri uporabi agresivnega vedenja kot sredstva za izpolnjevanje lastnih želja. V primeru ogroženega egotizma in iskanja vznemirjenja je namen po zavednem škodovanju težje potrditi. V primeru ogroženega egotizma lahko oseba zavedno poseže po škodujočem vedenju oziroma reagira impulzivno, kjer zavestni namen ni prisoten. Podobno težavo predstavlja primer iskanja vzburjenja, kjer se lahko storilec dejanj namensko udeležuje nasilnega vedenja ali pa so storjena dejanja posledica nepredvidenih destruktivnih posledic storjenih dejanj (Baumeister in Campbell, 1999).

Drugi del naloge, ki predstavlja ključni in glavni cilj dela, je poskušal doprinesti k bolj celostnemu razumevanju koncepta zla skozi različne temelje mentalnih mehanizmov, ki imajo potencialni vpliv na izvršitev zlobnih dejanj izven socialnega vplivanja. Pregled literature je pokazal, da v osnovi izvor zla največkrat temelji na neizpoljenih osnovnih človeških potrebah, ki jih posamezniki poskušajo zadovoljiti preko destruktivnih modelov njihovega zadovoljevanja, ter hkrati na prekomerni ali premajhni izraženosti individualnih značilnosti na področju različnih temeljnih psiholoških procesov. Zlobna dejanja so tako lahko posledica visoko postavljenih idealov, iskanja vznurljivosti, odsotnosti empatije in občutka krivde, uporabe agresivnega vedenja kot sredstva za doseganje lastnih želja, ogrožene samopodobe, sadizma in neuspešne self-regulacije. Pregled literature nakazuje na veliko ujemanje antisocialne in narcistične osebnostne motnje s številnimi značilnostmi, ki se povezujejo z zlobnimi dejanji, kot npr: odsotnost občutka krivde in empatije, manjša sposobnost self-regulacije, občutek superiornosti, visoko izražene potrebe po iskanju vznurljivosti in napihnjen, neutemeljen ter nestabilen self-koncept. Omenjeni motnji kljub vsemu ne predstavljata zla, temveč le skupek izraženih značilnosti, ki lahko pripomorejo k večji nagnjenosti posameznika k izvršitvi dejanj, katera lahko potencialno ovrednotimo za zlobna.

Pri omenjenih temeljnih psiholoških procesih, ki lahko potencialno vodijo do zlobnih dejanj, igra ključno vlogo proces self-regulacije, ki skupaj z občutkom krivde bistveno pripomore k inhibiciji izvršitve prvotnih impulzov in s tem omogoča posamezniku ustreznejše ravnanje. Potencialno zaskrbljujoč sklep, ki ga lahko potegnemo iz pregledane literature, je povezanost self-regulacije in nasprotnega procesa. S ponavljanjem škodujočih dejanj lahko postopoma nasprotni proces vodi do majhnega odziva procesa A, kar posledično privede do tega, da je proces B, ki je potreben za povrnitev homeostaze v telesu, zelo majhen (Solomon in Corbit, 1978). Posledično lahko posameznik postopoma vstopa v stopnjujoča se dejanja krutosti, z namenom aktiviranja celotne kapacitete procesa B in s tem evforičnih občutkov (Baumeister in Campbell, 1999). Torej, zaradi majhne aktivnosti procesa B, lahko postane skušnjava po škodovanju drugim privlačnejša oziroma deprivacija potrebe večja, kar pomeni, da bi hierarhično nižji impulzi postali močnejši in s tem lahko privedli do neuspešne razveljavitve nižjih impulzov, ki stremijo k škodovanju. Sprememba jakosti dražljaja s tem narekuje spremembo učinkovitosti self-regulatornega procesa, ki postopoma vedno težje inhibira vzbujačo se impulze po škodovanju.

Tragične posledice dejanj, ki smatramo za zlobna, kažejo na pomembnost preučevanja fenomena zla, ki pa je kljub vsemu v psihologiji v veliki meri še vedno premalo preučen. Poleg omenjenih temeljnih človeških mehanizmov najverjetneje obstajajo tudi številni drugi, ki lahko pripomorejo k zlobnim dejanjem. Posledično bi se prihodnje raziskave morale nanašati ne le na bolj natančno konceptualizacijo zla, temveč predvsem na odkrivanje številnih drugih temeljnih človeških procesov, ki lahko vodijo do zlobnih dejanj izven konteksta socialnega vpliva. Končni cilj področja zla v psihologiji najverjetneje predstavlja združenje področja temeljnih človeških procesov in individualno izraženih

lastnosti, skupaj z vplivom socialnega konteksta na posameznika pri izvrševanju zlobnih dejanj.

VIRI

Ajzen I. in Fishbein M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Alford, C. F. (1997). The Political Psychology of Evil. *Political Psychology*, 18(1), 1-17.

Apter, M. J. (1994). The Dangerous Edge: The Psychology of Excitement. *Aggressive Behavior*, 20(2), 153-155.

Anderson, C. A. in Carnagey, N. L. (2004). Violent evil and general aggression model. V A. Miller (ur.), *The Social Psychology of Good and Evil* (str. 168-192). New York: Guilford Publications.

Baron, R. A. in Richardson, D. R. (1994). *Human Aggression (2nd ed.)*. New York: Plenum Press.

Baron-Cohen, S. (2011). *The Science of Evil: On Empathy and the Origins of Cruelty*. New York: Basic Books.

Baumeister, R. F. (1997). *Evil: Inside Human Violence and Cruelty*. New York: Henry Holt.

Baumeister, R. F. in Campbell, W. K. (1999). The Intrinsic Appeal of Evil: Sadism, Sensational Thrills, and Threatened Egotism. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 210-221.

Baumeister, R. F. in Heatherton, T. F. (1996). Self-Regulation Failure: An Overview. *Psychological Inquiry*, 7(1), 1-15.

Baumeister, R. F., Heatherton, T. F. in Tice, D. M. (1994). *Losing Control: How and Why People Fail at Self-Regulation*. San Diego: Academic Press.

Baumeister, R. F., Smart, L. in Boden, J. M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5-33.

Baumeister, R. F., Stillwell, A. M. in Heatherton, T. F. (1994). Guilt: An interpersonal approach. *Psychological Bulletin*, 115(2), 243-267.

Baumeister, R. F., Stillwell, A. M. in Heatherton, T. F. (1995). Personal narratives about guilt: Role in action control and interpersonal relationships. *Basic and Applied Social Psychology*, 17(1-2), 173-198.

Baumeister, R. E, Tice, D. M. in Hutton, D. G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality*, 57(3), 547-579.

Baumeister, R. F. in Vhos, K. D. (2004). Four Roots of Evil. V A. Miller (ur.), *The Social Psychology of Good and Evil* (str. 85-101). New York: Guilford Publications.

Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill.

Berkowitz, L. (1999). Evil Is More Than Banal: Situationism and the Concept of Evil. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 246-253.

Calder, T. (2003). The Apparent Banality of Evil: The Relationship between Evil Acts and Evil Character. *Journal of Social Philosophy*, 34(3), 364–376.

Cale, E. M. in Lilienfeld, S. O. (2006). Psychopathy Factors and Risk for Aggressive Behavior: A Test of the “Threatened Egotism” Hypothesis. *Law and Human Behavior*, 30(1), 51-74.

Carver, C. S. in Scheier, M. F. (1982). Control theory: A useful conceptual framework for personality-social, clinical, and health psychology. *Psychological Bulletin*, 92(1), 111-135.

Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113-126.

De Rivera, J.H. (2003). Aggression, Violence, Evil, and Peace. V T. Millon in M. J. Lerner (ur.), *Comprehensive Handbook of Psychology, Volume 5: Personality and Social Psychology* (str. 569-598). New York: Wiley & Sons, Inc.

DeWall, C. N., Finkel, E. J. in Denson, T. F. (2011). Self-Control Inhibits Aggression. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(7), 458–472.

Diehm, R. in Armatas, C. (2004). Surfing: an avenue for socially acceptable risk-taking, satisfying needs for sensation seeking and experience seeking. *Personality and Individual Differences*, 36(3), 663-677.

Emmons, R. A. (1981). Relationship between narcissism and sensation seeking. *Psychological Reports*, 48(1), 247–250.

Fazio, R. H., Powell, M. C. in Herr, P. M. (1983). Toward a process model of the attitude-behavior relation: Accessing one's attitude upon mere observation of the attitude object. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44 (4), 723-735.

Finkel, E. J., DeWall, C. N., Slotter, E. B., McNulty, J. K., Pond, R. S., Jr. in Atkins, D. C. (2011). Using I3 theory to clarify when dispositional aggressiveness predicts intimate partner violence perpetration. *Journal of Personality and Social Psychology*. 102(3), 533-549.

Geen, R. G. (2001). *Human aggression*. Philadelphia: Open University Press.

Gibson, J. T. in Haritos-Fatouros, M. (1986). The education of a torturer. *Psychology Today*, 20(6), 50-58.

Groth, A. N. (1979). *Men who rape: The psychology of the offender*. New York: Plenum.

Hartson, K. A. in Sherman, D. K. (2012). Gradual escalation: The role of continuous commitments in perceptions of guilt. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(6), 1279–1290.

Jonason, P. K. in Tostb, J. (2010). I just cannot control myself: The Dark Triad and self-control. *Personality and Individual Differences*, 49(6), 611-615.

Karoly, P. (1993). Mechanisms of self-regulation: a systems view. *Annual Review of Psychology*, 44(1), 23-52.

Leith, K. P. in Baumeister, R. F. (1998). Empathy, Shame, Guilt, and Narratives of Interpersonal Conflicts: Guilt-Prone People Are Better in Perspective Taking. *Journal of Personality*, 66(1), 1-37.

Marshall, W. L. in Kennedy, P. (2003). Sexual sadism in sexual offenders: An elusive diagnosis. *Aggression and Violent Behavior*, 8(1), 1-22.

McCabe, M. P. in Wauchope, M. (2005). Behavioural characteristics of rapists. *Journal of Sexual Aggression*, 11(3), 235-247.

Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371-378.

Raskin, R. in Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the narcissistic personality inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 890-902.

Sedikides, C. (1993). Assessment, enhancement, and verification determinants of the self-evaluation process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 317-338.

Solomon, R. L. in Corbit, J. D. (1978). An Opponent-Process Theory of Motivation. *The American Economic Review*, 68(6), 12-24.

Staub, E. (1999). The roots of evil: personality, social conditions, culture and basic human needs. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 179-192.

Staub, E. (2003). *The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stone, M. H. (2009). *The Anatomy of Evil*. New York: Prometheus Books.

Swann, W. B., Griffin, J. J., Predmore, S. C. in Gaines, B. (1987). The cognitive-affective crossfire: When self-consistency confronts self-enhancement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(5), 881-889.

Tedeschi, J. in Felson, R. (1994). *Violence, aggression, & coercive actions*. Washington, DC: American Psychological Association.

Toch, H. (1993). *Violent men: An inquiry into the psychology of violence*. Washington, DC: American Psychological Association.

Vallacher, R. R. in Wegner, D. M. (1987). What Do People Think They're Doing? Action Identification and Human Behavior. *Psychological Review*, 94(1), 3-15.

Vaughn, M. G., DeLisi, M., Beaver, K. M., Wright, J. P. in Howard, M. O. (2007). Toward a psychopathology of self-control theory: the importance of narcissistic traits. *Behavioral Sciences & the Law* , 25(6), 803-821.

Wijaya, D. T. in Yeniterzi, R. (2011). Understanding Semantic Change of Words Over Centuries. V *Workshop on Detecting and Exploiting Cultural Diversity on the Social Web* (str. 35-40). Glasgow: ACM.

Zagon, I. K. in Jackson, H. J. (1994). Konstrukt of Validity of a Psychopathy measure. *Personality and Individual Differences*, 17(1), 125-135

Zuckerman, M. (1990). The Psychophysiology of Sensation Seeking. *Journal of Personality*, 58(1), 313-345.

Zuckerman, M. (2007). *Sensation Seeking and Risky Behavior*. Washington, DC: American Psychological Association.